

A konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének munkatársai 2014. november 5-7. között tudományos konferenciát szerveztek. A kötet az ott elhangzott előadások többségének írott változatát tartalmazza. A konferencia dátumának választása tudatos volt: a nagy nyugati egyházszakadás felszámolására összehívott XVI. egyetemes zsinatot 1414. november 5-én nyitotta meg Konstanzban XXIII. János pápa. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében már évek óta folyik Luxemburgi Zsigmondnak és korának kutatása. Együttal csatlakozni kívánunk a német történetírás azon projektjéhez („Das Konziljubiläum 2014-2018. 600 Jahre Konstanzer Konzil”), amellyel a zsinatra emlékeznek. A kötet a magyar kutatás egyik hozzájárulása a "Konzilstadt Konstanz" programhoz.

„CAUSA UNIONIS, CAUSA FIDEI, CAUSA REFORMATIONIS IN CAPITE ET MEMBRIS”

„CAUSA UNIONIS, CAUSA FIDEI, CAUSA REFORMATIONIS IN CAPITE ET MEMBRIS”

TANULMÁNYOK A KONSTANZI ZSINAT
600. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Tudomány és kommunikáció – a Debreceni Egyetem
tudománykommunikációs tevékenységének fejlesztése
TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0060

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

„CAUSA UNIONIS, CAUSA FIDEI, CAUSA REFORMATIONIS
IN CAPITE ET MEMBRIS”

TANULMÁNYOK A KONSTANZI ZSINAT 600. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

„CAUSA UNIONIS,
CAUSA FIDEI, CAUSA
REFORMATIONIS IN
CAPITE ET MEMBRIS”

TANULMÁNYOK A KONSTANZI ZSINAT
600. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Szerkesztette: Bárány Attila
Pósán László

Tartalomjegyzék

Előszó 7

A konstanzi zsinat és Európa

Bárány Attila: <i>A Luxemburg-ház nyugati (angol, francia, burgundi) kapcsolatai 1378 és 1416 között</i>	10
Bubnó Hedvig: <i>Kaszília küldöttsége a konstanzi zsinaton</i>	36
Csukovits Enikő: <i>A konstanzi zsinat, mint könyvvásár és tudományos fórum</i>	52
Györkös Attila: <i>Francia egyházpolitikai törekvések a skizma idején és a konstanzi zsinaton</i>	60
Kiss Gergely: <i>Magyar követség a pisai zsinaton? XII. Gergely és Magyarország kapcsolata 1408-1409-ben</i>	70
Kondor Márta: <i>Magyar király a német trónon: Luxemburgi Zsigmond birodalmi kancelláriája és a királyi tanács (1410-1419)</i>	83
E. Kovács Péter: <i>Imperia az imperiumban</i>	101
Maléth Ágnes: <i>A schisma előidézői? Az avignoni pápaság megítélése a modern magyar történetírásban</i>	117
Orosz István: <i>Európa a konstanzi zsinat korában</i>	129
Pósán László: <i>A Német Lovagrend, a lengyel és a litván állam közötti konfliktus a konstanzi zsinaton</i>	144
Prajda Katalin: <i>A Magyar Királyság és a Firenzei Köztársaság diplomáciai kapcsolatai a Zsigmond-korban</i>	161

Egyház-és jogtörténet

Érszegi Géza: <i>„...az ország szabadságát a konstanzi egyetemes zsinaton esküvel megerősítették, ahogy az a róla kiadott bullában világosan olvasható”</i>	176
Fedeles Tamás: <i>A Camera Apostolica és a magyar egyházi javadalmak a konciliarizmus időszakában</i>	189
F. Romhányi Beatrix: <i>A konstanzi zsinat és a ferences obszervancia megjelenése Magyarországon</i>	210
Tusor Péter: <i>A konstanzi bulla „alkalmazása”. A magyar királyi főkegyúri jog a 15-16. században</i>	219

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

ISBN 978-963-89963-3-6

Felelős kiadó: a Printart-Press Kft. ügyvezetője

Grafikai-nyomdai előkészítés: Szabó Balázs

Nyomdai munkálatok: Printart-Press Kft.

Magyarország a konstanzi zsinat idején

Gulyás László Szabolcs: <i>Luxemburgi Zsigmond jobbágyköltözéssel kapcsolatos rendelkezései</i>	242
Gyöngyössy Márton: „ <i>Gazdag föld – szegény ország</i> ”: <i>magyarországi aranytermelés és aranypénzverés Luxemburgi Zsigmond korában</i>	255
Kordé Zoltán: <i>Hatalmi-politikai viszonyok Erdélyben a konstanzi zsinat korában</i>	269
Sebők Ferenc: <i>A konstanzi zsinat a modern magyar történetírás tükrében</i>	278
C. Tóth Norbert: <i>A király helyettesítése a konstanzi zsinat idején</i>	289

Bárók, főpapok, humanisták, címerek

Árvai Tünde: „ <i>Magnus comes de Hungaria</i> ” – <i>Garai Miklós nádor Nyugat-Európában</i>	316
Bozzay Réka: <i>Magyar diákok egyetemjárása a Luxemburgi Zsigmond korában</i>	328
Gyulai Éva: <i>A Magyar Királyság címere Anjou Renée heraldikai reprezentációjában</i>	341
Jékely Zsombor: <i>Címerkönyvek és címereslevelek: magyar nemesi címerek a konstanzi zsinat idején</i>	355
Kiss Farkas Gábor: <i>Konstanztól Budáig: Pier Paolo Vergerio és a magyar humanizmus</i>	371
Novák Ádám: <i>A sasember fiai. Egy főúri család és familiája Luxemburgi Zsigmond kíséretében</i>	385
Prezenszki Erzsébet: <i>Bajoni István, egy XV. századi humanista főpap életpályája</i>	401
Véber János: <i>Barius Miklós, egy humanista műveltségű főpap a 15. század közepén</i>	414

Hadtörténet, hadszervezet, haditechnika a konstanzi zsinat korában

Fodor Pál: <i>Az oszmán hadszervezet a 15. század első felében</i>	424
B. Szabó János: <i>A huszita hadviselés hatása és adaptációja Kelet-Közép-Európában</i>	432
Veszprémy László: <i>Zsigmond és a husziták küzdelmének első évei. A hadvezér és diplomata konfliktusa</i>	442

Előszó

„Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”

A konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének munkatársai 2014. november 5-7. között tudományos konferenciát szerveztek. Jelen kötetünk az ott elhangzott előadások többségének írott változatát tartalmazza. A konferencia megrendezését lehetővé tevő pályázati források rendkívül szűkre szabott elszámolási határideje miatt azonban néhány előadás, mivel írott változata nem, vagy csak későn készült el, sajnos kimaradt a kötetből. Az e fölötti szomorúságot viszont ellensúlyozza talán az a tény, hogy ilyen nagyszámú tanulmányt magában foglaló kötet, alig pár héttel a konferenciát követően, még soha nem készült. Köszönjük minden előadónak és szerzőnek, hogy együttműködő partnerek voltak ehhez a rendkívül gyors munkához.

Annak, hogy Debrecenben egy ilyen konferencia szervezésébe fogtunk, több oka is volt. Egyrészt a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében már évek óta folyik Luxemburgi Zsigmondnak és korának kutatása. 1997-ben nemzetközi konferenciát tartottunk „Sigismund Tagung 1387-1997” címmel, ahol képviseltette magát a német kutatás – Jörg K. Hoensch előadása a Zsigmond-kutatás újabb útjait határozta meg („Schwerpunkte der Sigismund-Forschung nach 1945”) – illetve a magyar középkorkutatók közül Engel Pál és Kubinyi András is. A közönség soraiban részt vett Bak János (Central European University), illetve az amerikai medievisták közül a magyar történelem iránt talán leginkább elkötelezett James Ross Sweeney (Penn State University) is. (A konferencia idegen nyelvű tanulmánykötete néhány évvel később, 2000-ben jelent meg Gunst Péter és Tilmann Schmidt szerkesztésében, *Das Zeitalter König Sigmunds in Ungarn und im Deutschen Reich* címmel (Debrecen, 2000.) Az akkori előadók közül többen – példának okáért Draskóczy István – a mostani, 2014. évi konferencián is szerepeltek. A konstanzi zsinat korának Európáját bemutató széles körképű plenáris nyitó előadást Orosz István akadémikus, professor emeritus, a Magyar Történelmi Társulat elnöke tartotta.

Másrészt a 600 éves évforduló alkalmából megrendezett tudományos konferenciával a Debreceni Egyetem egyúttal csatlakozni kívánt a német történetírás azon projektjéhez („Das Konziljubiläum 2014-2018. 600 Jahre Konstanzer Konzil”, <http://www.konstanzer-konzil.de>), amellyel a konstanzi zsinat évfordulójára emlékeznek. A Konzilstadt Konstanz program egészen 2018-ig tart, és ezzel a kötettel – illetve ennek majd egy idegen nyelven kiadandó változatával – a magyar kutatás legújabb eredményeit kívánjuk megismertetni Európában.

Harmadrészt, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében több éve működik egy kutatócsoport, melynek tagjai – akik a jelen konferencia előadói között is szerepeltek – a középkori Magyar Királyság Európában elfoglalt helyét és kapcsolatrendszerét vizsgálják. Ez a több éve létező műhely 2014-től a Magyar Tudományos Akadémia Lendület-pályázatát elnyerve alakította meg az MTA–Debreceni Egyetem „Lendület” munkacsoportot, „Magyarország a Középkori Európában” címmel. Ennek a kutatócsoportnak komoly szerepe volt a konferencia megszervezésében, és a tanulmánykötet elkészítésében.

A konferencia szervezése során azt az elvet fogalmazzuk meg, hogy a konstanzi zsinat időszakával és a Luxemburgi Zsigmond uralkodásával foglalkozó hazai kutatás minél szélesebb palettája jelenhessen meg, ezért nagyobb témakörökhöz igyekeztünk rendezni az előadásokat. A jelen kötet fejezetei is nagyrészt ezt a tematikus struktúrát követik.

A konferencia dátumának választása tudatos volt: az akkor már harmincnégy éve tartó nagy nyugati egyházszakadás felszámolására összehívott XVI. egyetemes zsinatot 1414. november 5-én nyitotta meg Konstanzban XXIII. János pápa. A schisma három pápája adta az ötletet, hogy a megnyitóbeszéd megartására – a Debreceni Egyetem rektora mellett – három felekezet képviselőjét kérjük fel. A zsinati konferenciát Bosák Nándor, a Debrecen-Nyíregyházi Római Katolikus Egyházmegye püspöke, Kocsis Fülöp, a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke, és Fekete Károly, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektora köszöntötte. A konferencián közel ötven előadás hangzott el. Az előadók gyakorlatilag lefedték az ország összes tudományos központját és felsőoktatási intézményét. A Debreceni Egyetemen kívül képviseltette magát az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Károli Gáspár Református Egyetem, a Miskolci Egyetem, a Nyíregyházi Főiskola, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem és a Szegedi Tudományegyetem. Jelen voltak az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, a Budapesti Történelmi Múzeum, a szentendrei Feren-czy Múzeum, valamint a Honvédelmi Minisztérium kutatói, illetve képviseltette magát több kutatócsoport is (MTA–Hadtörténelmi Intézet és Múzeum–Szegedi Tudományegyetem–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, továbbá a fent említett debreceni Lendület-munkacsoport mellett az MTA–PPKE „Lendület” Egyháztörténelmi Kutatócsoport és az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport)

Bárány Attila – Pósan László

A konstanzi zsinat és Európa

A különböző történetírói iskolákhoz tartozó, de igen alapos felkészültséggel rendelkező, a forrásokat és a magyar és nemzetközi szakirodalmat jól ismerő történészek aprólékos gondossággal kidolgozták a zsinat eseménytörténetét, a magyar és egyetemes történeti összefüggéseit. Éles vita bontakozott annak kapcsán, hogy a főkegyúri jogra vonatkozó oklevél egyáltalán létezett-e, majd amikor ennek kérdése az Eperjes város levéltárában lévő közel egykorú másolat előkerülésével eldőlt, a vita súlypontja átkerült arra a kérdésre, hogy vajon az oklevél privilégiumnak, vagy csak egyszerű bíborosi ígérvénynek minősíthető-e. Az ezzel kapcsolatos további kutatások – a legújabb irodalom fényében – továbbra sem tekinthetők lezártak. Öröndetes új fejleménye 20–21. századi történetírásunknak az egyetemes és magyar történelem mind szorosabb összekapcsolása, ami erősíti történelmünk eddigieknél alaposabb európai beágyazottságát. Mindazonáltal a konstanzi zsinat történetével kapcsolatos kutatómunka további erőfeszítéseket kíván itthon és külföldön egyaránt.

C. Tóth Norbert*

A király helyettesítése a konstanzi zsinat idején

Az ország ügyeinek intézői 1413–1419 között

Zsigmond király 1413 végén, amikor már több mint egy éve a Velencei Köztársaság ellen folyó háború miatt Itáliában, illetve a Birodalom területén¹ tartózkodott, jutott arra az elhatározásra,² hogy mivel a konstanzi egyetemes zsinaton személyesen fog részt venni, ezért Magyarországtól való távolléte idejére helyetteseket nevez ki. Ennek elméleti szükségessége abból fakadt, hogy a *külföldön* tartózkodó uralkodó bírósági ügyekben nem dönthetett. Gyakorlati oka pedig abban keresendő, hogy távolléte idején a felmerülő ügyekben csak kése delmesen intézkedhetett volna.³ Az 1414. január 6-án Cremonában kelt oklevélben⁴ a király részletesen szabályozta, hogy helyettesei (*gubernatores, rectores et vicarios nostros generales*), Kanizsai János esztergomi érsek, birodalmi kancellár és Garai Miklós nádor milyen jogkörökkel és feladatokkal rendelkeznek: 1) az országlakosok minden ügyében igazság szolgáltatása; 2) valamennyi királyi jövedelem kezelése, bérbeadása; 3) tisztségek, méltóságok adományozása és elvétele, illetve tőlük számadások követelése; 4) a királyi városok által a kincstárba beszedett jövedelmek felhasználása; 5) az ország védelmének biztosítása érde-

¹ Itineraria regum et reginarum (1382–1438). Összeállították Engel Pál és C. Tóth Norbert. Bp. 2005. (Subsidia ad historiam mediæ aevi Hungariae inquirendam 1.) 95–96., illetve a tartózkodási helyek kiegészítéseit lásd E. Kovács Péter: Zsigmond király itáliai itineráriuma (1412–1414 és 1431–1433). In: Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Szerk. Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczy Áron. Bp., 2013. 362–368.

² Az ötlet már korábban is felmerült benne, vö. Zsigmondkori oklevéltár. I–XII. (1387–1425) Összeállította Mályusz Elemér, Borsa Iván, C. Tóth Norbert, Neumann Tibor, Lakatos Bálint. Bp., 1951–2013. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49. és 52., a továbbiakban: ZsO) IV. 641. sz. (1413. V. 25.)

³ Vö. R. Kiss István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve. Bp., 1908. xii. – Ez fontos körülmény, mivel minden más esetben, azaz ha a király kiskorú, vagy netán vak volt, akkor a mellé rendelteteket nem így nevezték, s jogállásuk sem egyezett meg a következőkben tárgyaltakkal. Vö. Ferdinandy Gejza: Magyarország közjoga. Bp., 1902. 420–421.

⁴ A jelen tanulmányban nem kívánok foglalkozni Zsigmond más országaiban állított vikáriusaival, illetve a Német-római Birodalom korábbi uralkodói idején létezett gyakorlattal, illetve a kinevezőlevél részletes összevetését a birodalmi példákkal lásd Kondor Márta: Absente rege: Luxemburgi Zsigmond magyarországi vikáriusai (1414–1419). In: Kor–szak–határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800). Szerk. Fedeles Tamás–Font Márta–Kiss Gergely. Pécs, 2013. 130–135. (A tanulmányára nem minden esetben fogok külön is hivatkozni, mivel annak elkészítéséhez felhasználta jelen munkám kézirat verzióját is.)

* A szerző az MTA–Hadtörténelmi Intézet és Múzeum–Szegedi Tudományegyetem–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

kében *külön adót vehetnek ki a királyi városokra, mezővárosokra és falvakra*;⁵ 6) a forgalomban lévő pénz lábának szabályozása vagy új veretése a főpapok és bárók beleegyezésével; 7) a királyra háramló birtokok, illetve a megüresedő egyházi javadalmak lefoglalása és kezelése hazatértéig; 8) az egyik vikárius távollétében a másik ugyanolyan jogokkal rendelkezik; végül 9) a kiszabott bírságok elengedése és levelesített személyek felmentése. Ugyanakkor a király részletesen szabályozta azokat az eseteket is, amelyekre a vikáriusok jogköre nem terjedt ki: 1) a hűtlenség miatt elmarasztaltak, illetve a fő- és jószágvesztésre ítélték felett nem gyakorolhatták a kegyelmezési jogkört,⁶ továbbá 2) a fentebbiek miatt a koronára szállt birtokok, valamint az egyházi javadalmak adományozási joga.⁷

A fentebbi jogok összességét Szilágyi Loránd így jellemezte: „a király legfelsőbb uralkodói jogainak legnagyobb részét az őt helyettesítő vicariusokra ruházta, elannyira, hogy e helytartók okleveleiket éppúgy a király nevében ... s éppoly közvetlen formulákkal ... adták ki mintha a király állandóan saját személyében jelen lett volna.”⁸ A találó megállapítást akár elfogadhatnánk, ám egy, a kérdés alapjait jelentő ok miatt magam mégsem teszem. Gondoljunk csak arra, hogy a királyi különös jelenlét, továbbá a nádor és az országbíró (azaz a királyi jelenlét) bíróságán is az okleveleket a király, a nádor avagy az országbíró nevében adták ki ítélmestereik, ám még sem állíthatjuk azt, hogy ők gyakorolták volna, illetve rájuk ruházták volna a teljes bírói hatalmat. Másrészt érdemes azt is megvizsgálnunk, hogy a vikáriusok a király által biztosított jogaikkal mennyire és milyen mértékben éltek.⁹ A kérdés eldöntése érdekében átnéztem a vonatkozó időszak okleveleit, s az eredményről röviden a következőket mondhatjuk. Az igazságszolgáltatás (1) a korábbi időszakhoz képest nem mutat eltérést, ugyanúgy működtek a királyi bíróságok (természetesen személyes jelenlét kivételével), mint addig.¹⁰ A királyi jövedelmeket (2) is szedték, illetve elszámol-

⁵ A vonatkozó szakirodalmi munkák Zsigmond kinevezőlevelének e megszorításként értelmezhető kitételére nem szoktak figyelmet fordítani, holott két szempontból is igen fontos jogelvet fogalmaz meg: 1) a királyi tulajdonban lévő települések felett kizárólagosan a király rendelkezik és 2) felettük csak külön királyi engedéllyel rendelkezhet bárki.

⁶ Ezzel szemben R. Kiss István (Helytartótanács 116–117.) kegyelmi jognak tekintette a bírságok megfizetése alól, illetve a levelesített személyek számára adott felmentést.

⁷ Gábor Gyula: A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban. Bp., 1940. 27–28., 209–213.; ZsO IV. 1534. sz.; Szilágyi Loránd: A Német Birodalom és Magyarország personalis uniója 1410–1439. In: Klebersberg Intézet IV. évfolyam. Károlyi Árpád közreműködésével szerkeszti Angyal Dávid igazgató. Bp., 1934. 178.; Kondor M.: Absente rege 123. Vö. R. Kiss I.: Helytartótanács 112.

⁸ Szilágyi L.: Unió 178.

⁹ A királyi vikáriusok címhasználatával külön nem kívánok foglalkozni, azt részletesen elemezte Kondor M.: Absente rege 124–125.

¹⁰ C. Tóth Norbert: Hiteleshely és a királyi különös jelenlét. Századok 135. (2001) 417–418.; Kondor Márta: A királyi kúria bíróságaitól a kancelláriáig. A központi kormányzat és adminisztráció Zsigmond-kori tör-

tak velük.¹¹ Ugyanakkor tisztségek, méltóságok adományozásáról (3) nincsen tudomásunk, sőt éppen ellenkezőleg: az országbírói hivatalt elnyerő Perényi Péternek Konstanzban kelt a kinevezőlevele.¹² A királyi városok adójának (4) beszédésére és felhasználására vannak adataink,¹³ mint ahogy arra is, hogy a királyi birtokban lévő településekre külön adókat (5) vetettek volna ki.¹⁴ (Az országra szintén.)¹⁵ A pénzlábbal, pénzveréssel kapcsolatban (6) szintén ismertek rendelkezések.¹⁶ A különböző birtokok háramlására, illetve egyházi birtokok lefoglalására a méltóság üresedése (7) okán szintén vannak példáink.¹⁷ Végül a vikáriusok önálló tevékenységére, azaz az egyik vikárius külföldi tartózkodása alatt a másik teljes jogú működésére (8) szintén bőségesen rendelkezésünkre állnak okleveles adatok. Tanulmányomban ez utóbbit, azaz a „vikáriusi” adminisztráció működését vizsgáltam a király mintegy öt éves (1413–1419) távolléte alatt. (Az idézőjelek használatát egyrészt a kinevezőlevél dátuma, 1414. január 6., másrészt Borbála királyné tevékenysége indokolta a vonatkozó időszakban.)

I.

A vikáriusok oklevelei egy-két – alább idézett – kivételtől eltekintve mindig a király neve és nagypécsetje alatt keltek, és habár nem túl gyakran találni rajtuk kancelláriai jegyzetet,¹⁸ amelyekből kiderül,¹⁹ hogy a vikárius(ok) állnak az oklevél kibocsátása mögött (mindamelllett, hogy ezek mindegyikét Magyarországon állították ki), mégis érdemes röviden számba venni őket. Az talán természetesnek is mondhatjuk, hogy a két vikárius, Kanizsai János és Garai Miklós több oklevél relator-a volt (*relatio ... et vicarii regie maiestatis*),²⁰ azt viszont min-

ténetéhez. Századok 142. (2008) 410–415.; általános perhalasztásra lásd ZsO VI. 727. sz.; bírság elengedtetésre lásd ZsO V. 1759. sz.

¹¹ Vö. ZsO V. 2332. sz., VI. 47., 1178., 1238., 1341. sz.

¹² ZsO V. 332. sz., vö. még Kondor M.: Absente rege 127–128.

¹³ ZsO V. 511., 2229. sz., VI. 653., 819., 1011. sz.

¹⁴ ZsO VI. 519. sz.

¹⁵ ZsO V. 2255. sz. – Ugyanakkor arra nincsen adatunk, hogy az egyházi „középrétegtől” 1414–1418 között beszédtek volna az 1397. évi törvényben meghatározott adót, amely a pozsonyi káptalan esetében évi 200 forintot jelentett. Vö. C. Tóth Norbert–Lakatos Bálint–Mikó Gábor: A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíráskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején. Bp., 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 3.) 190.

¹⁶ Vö. Decreta Regni Hungariae 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Bp., 1976. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 11.) (a továbbiakban: DRH 1301–1457.) 402–404.

¹⁷ Lásd C. Tóth Norbert: A győri püspökség üresedése 1415–1417 között. S.a.

¹⁸ Vö. Kondor M.: Királyi kúria bíróságai 417–418.

¹⁹ Szilágyi L.: Unió 179. 13. jegyzet.

²⁰ Kanizsai János: 1414. V. 3. (ZsO IV. 1944. sz.), VIII. 28. (Uo. 2397. sz.), X. 4. (Uo. 2528. sz.), X. 10.

denképpen meg kell jegyeznünk, hogy mindössze egyetlen olyan oklevél van, amelyen mindketten – Kanizsai és Garai – szerepelnek felelősségvállalóként. Az oklevél abból a szempontból is egyedi, hogy a „királyi” parancs nem teljesítőjének a két vikárius előtt (*coram ... Iohanne archiepiscopo ... et Nicolao de Gara ... palatino, vicariis nostris generalibus*) kellett megjelennie és beszámolnia mulasztásáról.²¹ Az ilyen relációs jegyzettel ellátott oklevelek esetében egyértelmű volt, hogy kinek kellett vállalnia a felelősséget a benne szereplő ügyel kapcsolatban. Ám ezeken kívül hasonló nagyságrendben találunk olyan okleveleket is, amelyekben más, „személytelen” kancelláriai jegyzet szerepel.

Zsigmond király országból történt távozása, 1412 decembere után a nevében kettős függőpecsét alatt kibocsátott privilégiumokon vagy az *ad lit(t)eratorium mandatum domini regis*²² vagy az *ad lit(t)eratoriam commissionem regie maiestatis*²³ kancelláriai jegyzetet és a Borbála királyné egyetértésével és helyeslő akaratával, valamint a főpapok és bárók tanácsával és egyöntetű rendeletével (*de consensu et beneplacita voluntate serenissime principis domine Barbare regine, conthoralis nostre carissime, prelatorum etiam et baronum nostrorum consilio prematuro ac uniformi decreto eorundem*)²⁴ formulát találjuk. Ezen privilégiumoknál, mint ahogyan a kancelláriai jegyzet is állítja, a király saját parancsára történt az írásbafoglalás, így annak tartalmáért is a király viselte a felelősséget.

A másik típusú kancelláriai jegyzetekenél, amelyeket a nem privilegiális formában kiállított okleveleken találunk, már nem olyan egyszerű a helyzet. Legkorábban a *deliberatio baronum* formula szerepel, ami mindössze két oklevélen található meg.²⁵ Ezt rövid időre – összesen két oklevélen szerepel – az *ad commissionem prelatorum et baronum* jegyzet váltotta fel 1415 augusztusában.²⁶

(Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Bearbeitet von Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Konrad G. Gündisch, Gernot Nussbächer. Bd. I–VII. Hermannstadt, 1892–1991., [a továbbiakban: UGDS] III. 631.), X. 10. (Uo. 634.), XII. 24. (ZsO IV. 2802. sz.), 1415. II. 10. (Uo. V. 208. sz.), IV. 25. (Uo. 551. sz.), V. 12. (Uo. 620. sz.), IX. 30. (Uo. 1092. sz.), XII. 18. (Uo. 1333. sz.), 1416. I. 6. (Uo. 1403–4. sz.) – Garai Miklós: 1414. III. 11. (Codex diplomaticus sacri Romani imperii comitum familiae Teleki de Szék. A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. I–II. Szerk. Barabás Samu. Bp., 1895. I. 396.), VII. 25. (ZsO IV. 906. sz., 1413-as évvel, vö. Kondor M.: Királyi kúria bíróságai 419. 105. jegyzet.), 1417. VI. 15. (ZsO VI. 583. sz.)

²¹ „Ad relationem dominorum Iohannis archiepiscopi Strigoniensis et Nicolai de Gara palatini, vicariorum regie maiestatis aliorumque prelatorum et baronum.” – 1414. V. 21. (Z–W. III. 595.)

²² 1413. V. 24. (ZsO IV. 632. sz.), 1415. V. 19. (Uo. V. 647. sz.), XI. 26. (Uo. 1274. sz.), 1416. VII. 11. (Uo. 2099–2100. sz.), 1417. V. 13. (Uo. VI. 435. sz.), V. 29. (Uo. 480. sz.), VIII. 17. (Uo. 812. sz.), XII. 19. (Uo. 1261. sz.)

²³ 1417. VIII. 17. (ZsO VI. 814. sz.), 1418. I. 21. (Uo. 1399. sz.), I. 28. (Uo. 1429–1430. sz.), II. 24. (Uo. 1554–8. sz.), III. 12. (Uo. 1625–6. sz.), IV. 23. (Uo. 1802. sz.), V. 9. (Uo. 1890. sz.)

²⁴ Pl. DL 10338.

²⁵ 1414. II. 26. (ZsO IV. 1726. sz.), VI. 29. (Uo. 2189. sz.)

²⁶ 1415. VIII. 10. (ZsO V. 928. sz.), VIII. 15. (Uo. 942. sz.)

Ettől kezdve viszont csak az *ad commissionem baronum* jegyzet mutatható ki 1417. nyaráig.²⁷ Ekkor azonban valamilyen, egyelőre számunkra ismeretlen esemény következett be, aminek következményeként a mondott időponttól kezdve – a privilégiumokat leszámítva – egyetlen olyan, Magyarországon Zsigmond nevében kibocsátott oklevelet sem ismerünk a hazatéréséig, amelyen fentebbiek közül bármelyik kancelláriai jegyzet szerepelne. Ugyanakkor érdekes és egyben megválaszolásra alkalmas kérdés, hogy beazonosítható-e azoknak a személyeknek a köre, akiket a kétféle kancelláriai jegyzet mögött álltak? A válaszadásban mindössze egyetlen dolog lehet segítségünkre: meg kell vizsgálnunk, vajon az adott oklevél kibocsátásának időpontja környékén valamelyik főpap vagy báró a kelethelyen tartózkodott-e? (Lásd az 1. táblázatot; a bal oszlopban az előbbi szövegű kancelláriai jegyzettel rendelkező oklevelek dátuma és kelethelye található, míg a jobb oldali oszlopban a vonatkozó időpont környékén az adott városban tartózkodó országnagyok nevei szerepelnek.)

1. táblázat Az intézkedő országnagyok lehetséges köre

Időpont, hely, kancelláriai jegyzet	Valószínűsíthetően jelenlévők
1414. február 26., Visegrád, nagypecsét <i>deliberatio baronum</i> – ZsO IV. 1726. sz.	1414. február 21., Visegrádon, a királyi különös jelenlét által Györgyi László országbírói ítélőmester és a Vajaiak közötti perben kiadott bírói intézkedés szerint Jakab mester ítélőmester bírótársai Kanizsai János érsek, Marcali Dózsa csanádi püspök, Alcsebi Miklós királyi kápolnaispán, Szászi János alkancellár, Garai Miklós nádor, Csáki Miklós volt erdélyi vajda, Kórógyi Fülöp királynéi tárnokmester, Berencsi István volt királyi dispensator, Macedóniai András, Telegdi János, Móríchidai János mester és Kóvári Pál nádori ítélőmester voltak. ²⁸ Mint látható, a vikáriusokon kívül bárók egész hada tartózkodott Budán, s adhattak utasítást az oklevél kiállítására.

²⁷ 1415. XI. 23. (ZsO IV. 2731. sz., 1414-es kelettel; Uo. V. 1261. sz.), 1416. VII. 29. (Uo. 2158. sz.), 1417. II. 25. (Uo. VI. 166. sz.), VI. 10. (Uo. 555. sz.), VI. 11. (Uo. 561. sz.), VII. 15. (Uo. 684. sz.), VII. 22. (Uo. 716–7., 719. sz.), VII. 23. (Uo. 723. sz.)

²⁸ ZsO IV. 1699. sz. – Pelsőci János febr. 15-én is ott tartózkodott. C. Tóth Norbert: Zsigmond király tisztségviselőinek itineráriuma I. (Uralkodásának elejétől az 1420-as évekig) Századok 138. (2004) 480.

1414. június 29., Buda, nagypecsét <i>deliberatio baronum</i> – ZsO IV. 2189. sz.	E napon Ozorai Pipo budai jelenlétére van adatunk, ²⁹ míg korábban, június 19-én a nádor bírótársai Tamási János ajtónállómester, Pelsőci János tárnokmester és Csáki Miklós egykori erdélyi vajda voltak. ³⁰ Június 9-én, Visegrádon, ugyancsak a nádori jelenléten Kanizsai János, Hédervári János győri püspök, Pelsőci János tárnokmester és Perényi Péter egykori székely ispán voltak a bírótársak. ³¹
1415. augusztus 10., 15., Buda, nagypecsét <i>ad commissionem prelatorum et baronum</i> – ZsO V. 928., 942. sz.	Augusztus közepéről konkrét adatunk csak Rozgonyi János főkincstartó budai tartózkodására (aug. 11.) van. ³² Ismerjük azonban Ozorai Pipo feleségének, Borbálának a hónap ötödik napján Pécsváradon kelt levelét, amelyben arra kérte a Budán tartózkodó Scolari Lőrincet, hogy írja meg férjének, ha valamit megtud az ott tanácskozó urak szándékairól és határozatairól. ³³ Arra ugyan nincsen adatunk, hogy Budán gyűlés lett volna, de augusztus 16-án Kanizsai érsek Fehérváron tartózkodott, ³⁴ a hónap végén, 29-én pedig Esztergomban intézkedett Ozorai Pipo és Nürnbergi Márk tanácsával a körmöcbányai bányászok ügyében. ³⁵ Az ekkor folyó tanácskozás egyik legfontosabb témáját minden bizonnyal a júliusban Hervoja hadaitól elszenvedett vereség szolgáltathatta. ³⁶
1415. november 23., Buda, nagypecsét <i>ad commissionem baronum</i> – ZsO V. 1261. sz.	Nem sok adattal rendelkezünk e novemberi oklevél kapcsán. Annyit állíthatunk, hogy november 10-én Pelsőci tárnokmester, ³⁷ 19-én Ilsvai György királynéi asztalnok- és pohárnokmester ³⁸ Budán tartózkodott, ³⁹ de a többi méltóságviselő tartózkodási helyéről nincsen információnk.

²⁹ C. Tóth N.: Tisztségviselői itin. 484.

³⁰ Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő. A zichi és vasonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII. Szerkesztik Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Kammerer Ernő, Dóry Ferenc, Lukács Pál. Bp., 1871–1931. VI. 307.

³¹ ZsO IV. 2093–4. sz.

³² ZsO V. 933. sz.

³³ ZsO V. 924. sz. – Korábbi munkámban (C. Tóth N.: Tisztségviselői itin. 484.) tévesen úgy értelmeztem az adatot, mintha Pipo is ott lett volna.

³⁴ ZsO V. 945. sz. – Az aug. 20-a körüli főpapi vagy/és bárói fehérvári tartózkodások esetén mindig felmerülhet a gyanú, hogy valamiféle gyűlés vagy tanácskozás zajlik a város falai között.

³⁵ ZsO V. 968. sz.

³⁶ Legújabb a csatára lásd *Kranzieritz Károly*: A Lašva környéki csata 1415-ben. Hadtörténelmi Közlemények 125. (2012) 972–974.

³⁷ C. Tóth N.: Tisztségviselői itin. 480.

³⁸ Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. 58–59.

³⁹ ZsO V. 1252. sz.

1416. július 29., Buda, nagypecsét. <i>ad commissionem baronum</i> – ZsO V. 2158. sz.	A bárók közül július 26-án Ozorai Pipo, Besenyő Pál és Pálóci Máté mint fogott bírúk, Bebek János tárnokmester mint peresfél tartózkodott Budán, ⁴⁰ mellettük Rozgonyi János főkincstartó (aug. 1.) ⁴¹ és – bizonytalanul – Perényi Péter országbíró (júl. 10.) ⁴² mutatható ki a tetthelyen. Viszont idevonható az országnagyok 1416. szeptember 4-i, Pécselt kelt oklevele, amely szerint „a minap a király ügyeiben Budán általános gyűlésre jöttek össze” (<i>nobis nuper, videlicet non longe ante simul generali convocacione pro certis factis domini nostri regis Bude constitutis et existentibus</i>) ahol arról (is) döntöttek, hogy Lévai Cseh Pétert a rác despotához küldik az 1415-ben fogságba esett urak kiszabadítása tárgyában. ⁴³
1417. február 24–25., Buda, nagypecsét <i>ad commissionem baronum</i> – ZsO VI. 156., 166. sz.	A kancelláriai jegyzet alatt adataink alapján egyetlen személy állhat: Ozorai Pipo. Ő február 28-tól kimutatható Budán. ⁴⁴ Mellette két, inkább előkelőnek számító személy budai tartózkodására van adatunk. Rozgonyi Simon fia, István 25-én, míg Ónodi Cudar Jakab március 1-jén tűnik fel. ⁴⁵
1417. június 10–11., Buda, nagypecsét <i>ad commissionem baronum</i> – ZsO VI. 555., 558., 561. sz.	Ezen alkalomkor viszonylag könnyű helyzetben vagyunk, mivel Garai nádor ekkor már itthon tartózkodott, s éppen e napokból van róla adatunk (jún. 15.). ⁴⁶ Mellette kimutatható azonban még Lévai Cseh Péter volt lovászmester, barsi ispán (jún. 12.) ⁴⁷ és talán még Ozorai Pipo is ott volt, habár adat csak a hónap elejéről (máj. 31.) van rá. ⁴⁸

⁴⁰ ZsO V. 2144. sz. – Ozorai aug. 13-ig biztosan Budán volt. (C. Tóth N.: Tisztségviselői itin. 485.)

⁴¹ ZsO V. 2166. sz.

⁴² ZsO V. 2097. sz. (Ránézésre gyűrűspeccsével pecsételték meg az oklevelet.)

⁴³ ZsO V. 2255. sz. (DL 43338., 71377.) – A mondott gyűlést a *nuper* kitétel miatt semmiképpen sem vonatkoztatnám az 1415 augusztusi összejövetelre, továbbá nem érv e mellett az sem, hogy Hervoja 1416 áprilisa táján halt meg (vö. *Kondor M.*: Absente rege 129.), mivel a szövegben világosan arról van szó, hogy Lévai Cseh Péter a rác despotához (azaz Lazarevics Istvánhoz) küldték, továbbá a külön kivetett adót is a rác despotának vagy emberének, illetve a török szultán emberének fogja átadni.

⁴⁴ C. Tóth N.: Tisztségviselői itin. 485.

⁴⁵ ZsO VI. 169., 186–7. sz.

⁴⁶ ZsO VI. 583. sz., relatio.

⁴⁷ ZsO VI. 567. sz.

⁴⁸ ZsO VI. 495. sz., relatio.

<p>1417. július 15., 22–23., Buda, nagypecsét <i>ad commissionem baronum</i> – ZsO VI. 684., 716–7., 719., 723. sz.</p>	<p>Garai Miklós hazatérése korántsem a véletlen szeszélye volt, ezekben a napokban ugyanis a király parancsára a főpapok, a bárók és az előkelők országgyűlést tartottak Budán (<i>prelati et barones proceresque regni nostri in presentibus tractatibus et colloquiis pro faciendis certis dispositionibus utilitatem et comodum ipsius regni regnicolarumque nostrorum tangentibus ex nostre maiestatis speciali commissione congregati</i>),⁴⁹ a határozatokat pedig július 21-i kelettel bocsátották ki.⁵⁰ Az általánosságban felsoroltak közül többet is kimutathatunk okleveles forrásaink segítségével, így Perényi Péter országbíró (júl. 8., 20.),⁵¹ Albisi Dávidot (júl. 13.),⁵² Csáki Miklós erdélyi vajdát, Nevnai Treutul Miklós volt tárnokmestert (júl. 15.)⁵³ és Nánai Kompolt Istvánt (júl. 20.).⁵⁷</p>
---	---

Mielőtt a táblázatban szereplő adatok elemzéséhez fognánk, még egy dolgot meg kell vizsgálnunk: mint látható, a vikáriusokhoz köthető okleveleket minden esetben a nagypecséttel erősítették meg. Ebből adódik a kérdés, hogy kinek a kezelésében volt ekkor a nagypecsét? A korábbi kutatás, elsősorban Kondor Márta megállapítása szerint 1413 őszétől, illetve 1414 elejétől 1416. január elejéig a nagypecsét Kanizsai János esztergomi érsek kezében volt, aki azt Eberhard zágrábi püspök főkancellártól vette át.⁵⁵ Vizsgálatunkat érdemes azonban kicsit korábbról indítanunk, még pedig mielőtt Zsigmond király elhagyta volna az országot, azaz 1412 augusztusától, illetve tovább folytatni 1416 januárjától egészen 1419 áprilisáig. A feltárt adatok esetében elsősorban a nagypecsét „tartózkodási helyére” voltam kíváncsi, ezeket összevettem a király⁵⁶ és a királyné⁵⁷ (csak 1412 végéig), illetve Eberhard zágrábi püspök, főkancellár, valamint Kanizsai János esztergomi érsek, birodalmi kancellár tartózkodási helyeivel (lásd a 2. és 3. táblázatot).

⁴⁹ ZsO VI. 727. sz., másik variációja: „in presenti tractatu seu colloquio unacum ipsis regni nostri potioribus nobilibus ex speciali nostro regio edicto hic Bude pro faciendis certis dispositionibus eiusdem regni et regnicolarum nostrorum comodum et utilitatem tangentibus congregatis et constitutis” – ZsO VI. 742. sz. (DF 237099).

⁵⁰ DRH 1301–1457. 235–237.

⁵¹ ZsO VI. 653. sz., gyűrűspecst; Uo. 706. sz., gyűrűspecst.

⁵² ZsO VI. 673. sz.

⁵³ C. Tóth N.: Tisztségviselői itin. 474.; ZsO VI. 686. sz.

⁵⁴ ZsO VI. 701–2. sz.

⁵⁵ Kondor M.: Királyi kúria bíróságai 424.

⁵⁶ Itineraria 94–103.

⁵⁷ Itineraria 170–174.

2. táblázat A nagypecsét útvonala (1412. augusztus–1412. december)

NAGYPECSÉT	KIRÁLY	KIRÁLYNÉ	EBERHARD	KANIZSAI JÁNOS
VIII. 10–IX. 11. ⁵⁸ Buda	VII. 22–IX. 16. Buda	IX. 8. Buda	IX. 8. Dombró ⁵⁹	
IX. 14–22. Visegrád ⁶⁰	IX. 17–22. Visegrád		IX. 18. Zágráb ⁶¹	IX. 17–18. Visegrád ⁶²
IX. 29. Buda ⁶³	IX. 22–X. 2. Buda	X. 2. Kapronca		IX. 26. Eperjes ⁶⁴
X. 11–XI. 4. Zágráb ⁶⁵	X. 3–19. Székesfehérvár	X. 16. Kemlék		
	X. 26–XI. 8. Zágráb			
XI. 16. Bihács ⁶⁶	XI. 13–19. Bihács	XI. 15. Körös		XI. 18. Esztergom ⁶⁷
XI. 24. [Modrus] ⁶⁸	XI. 24–25. Modrus	XI. 25. Garignica		
XI. 29. [Brinje] ⁶⁹	XI. 27–29. Brinje			
	XII. 10–11. Görz			
	XII. 15–31. Udine	XII. 17. Veróce		XII. 14. Esztergom ⁷⁰

⁵⁸ ZsO III. 2520., 2668. sz.

⁵⁹ ZsO III. 2646. sz.

⁶⁰ ZsO III. 2680., 2686., 2712. sz.

⁶¹ ZsO III. 2702. sz. (Commissio propria domini episcopi.)

⁶² ZsO III. 2694–5. sz.

⁶³ ZsO III. 2737. sz., Ozorai Pipo relációja.

⁶⁴ ZsO III. 2730. sz., útban a lengyel királyhoz.

⁶⁵ Az X. 11-i, függő kettőspeccéttel megerősített privilégiumok egy zágrábi kanonok részére szólnak, így valószínűleg már Zágrábban kerültek kiállításra (ZsO III. 2778–9. sz.); XI. 4.: ZsO III. 2880. sz. – További adatok: X. 13. (DL 35389.), X. 28. (ZsO III. 2842–3. sz.), X. 31. (Uo. 2859. sz.), XI. 1. (Uo. 3208. sz.)

⁶⁶ ZsO III. 2956. sz.

⁶⁷ ZsO III. 2970. sz.

⁶⁸ ZsO III. 2990., 2992. sz., ugyan mindkettő függő kettőspeccéttel megerősített privilégium, de mivel az egyik Ozorai Pipo relációjára kelt, így minden bizonnyal az uralkodó környezetében adták ki.

⁶⁹ ZsO III. 3015. sz., ugyan az oklevél függő kettőspeccéttel megerősített privilégium, de mivel a király saját parancsára (Commissio propria domini regis.) kelt, így minden bizonnyal az uralkodó környezetében adták ki.

⁷⁰ ZsO III. 3076–7. sz.

3. táblázat A nagypecsét útvonala (1413. január–december)⁷¹

NAGYPECSÉT	EBERHARD	KANIZSAI JÁNOS
I. 16. Csázma ⁷²		I. 16–18. Esztergom
II. 3–6. Zágráb		
II. 27. Csázma		
III. 21. Esztergom		III. 19. Esztergom
III. 26. Buda		
	IV. 13. Dombó ⁷³	IV. 13. Pozsony
		IV. 17. Esztergom
V. 9. Szalatnok		
VI. 7. Visegrád	VI. 4. Csázma ⁷⁴	
VI. 14–23. Buda		
VII. 17. Csázma		
VII. 25. Buda		
VIII. 1. Pachon(?)		VIII. 18. Buda
IX. 6–7. Visegrád		
IX. 27–X. 2. Esztergom		
X. 20. Kismarton		
X. 28. Buda		
XI. 9–13. Bács		
XII. 13. Buda ⁷⁵		XII. 13. Buda, relacio

A 2. és 3. táblázatba foglalt adatok alapján elmondható, hogy a nagypecsét 1412 szeptember végéig az Eberhard főkancellársága alatt megszokottaknak megfelelően „viselkedett,” azaz Szászi János alkancellár kezében volt.⁷⁶ A változás szeptember végén Budán következett be, amikor a nagypecsét és a király útja elvált. Az uralkodó Székesfehérvárra ment, míg a nagypecsétet kezelő személy – talán Ozorai Pipo,⁷⁷ esetleg Borbála királyné⁷⁸ társaságában – elvitte

⁷¹ A táblázatban szereplő adatokra lásd *Kondor M.*: Királyi kúria bíróságai 432–435.

⁷² 1413. I. 18-án Szászi János király alkancellár is Zágrábban volt! (ZsO IV. 67. sz.)

⁷³ ZsO IV. 436. sz.

⁷⁴ ZsO IV. 701. sz.

⁷⁵ ZsO IV. 1399. sz., Kanizsai János érsek relációja.

⁷⁶ *C. Tóth N.*: Hiteleshely és különös jelenlét 416.

⁷⁷ Többször találkozunk relációjával a nagypecsétes okleveleken, így lehet, hogy hamarabb elindult dél felé.

⁷⁸ Zsigmond egy 1412. X. 3-i levelében utalt arra, hogy a királynét „már régebben előre küldte Szlavóniába.” (ZsO III. 2748. sz.)

Eberhard zágrábi püspökhöz. Zsigmond király Szlavóniába, majd Dalmáciába érkezése után, az ország elhagyásáig ismét együtt mozgott a nagypecsét az uralkodóval, hogy aztán év végi távozása után legközelebb csak 1419. márciusa közepén „fussanak össze” ismét, ezúttal is Székesfehérváron (ld. alább). A király távozása utáni évben, egészen július végéig a nagypecsét meglehetősen sokat utazott: hol Eberhard zágrábi püspök, hol Kanizsai János érsek környezetében, hol pedig az udvari bíróságok működési helyén, Budán és Visegrádon mutatható ki. Úgy gondolom, hogy e mögött nem annyira a zágrábi püspök mozgását, hanem inkább az alkancellár, Szászi János útjait kell látnunk. Ez, noha csak egyetlen adattal, de alátámaszthatónak látszik: 1413. január 16-án a nagypecsét Csázmán volt, míg január 18-án az alkancellár Zágrábban időzött.⁷⁹ Mindent összevetve és figyelembe véve az 1414 januárja és 1416 januárja közötti adatokat is, annyit biztosan állíthatunk, hogy a nagypecsét feletti rendelkezés joga Kanizsai János esztergomi érsek, királyi vikáriusnál volt.⁸⁰ Halvány nyomok ugyanakkor arra látszanak utalni, hogy Szászi János sem vesztette el „munkáját:” több esetben is kimutatható Kanizsai környezetében.⁸¹ Mindezek után lássuk, hogy mi történt a nagypecséttel Kanizsai János külföldre távozása után (lásd a 4. táblázatot).

4. táblázat A nagypecsét útvonala (1416. január–1419. április)

NAGYPECSÉT	EBERHARD	KANIZSAI JÁNOS
1416		
I. 3. Tata (Tát?) (ZsO V. 1394. sz.)		
I. 6. Győr (Uo. 1403. sz.)		I. 6. Győr, relacio (Uo. 1403. s.z)
I. 13–18. Kismarton (Uo. 1424., 1444. sz.)		
		I. 20. Bécs (Uo. 1452. sz.)
II. 5. Gomnec (Uo. 1508. sz.)		

⁷⁹ ZsO IV. 67. sz.

⁸⁰ Lásd erre *Kondor M.*: Királyi kúria bíróságai 432–435., illetve *C. Tóth N.*: Hiteleshely és különös jelenlét 416.

⁸¹ Pl. 1414. I. 13. Buda (ZsO IV. 1571. sz.), II. 21. Visegrád (Uo. 1699. sz.), illetve pecsét kezelésére lásd *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. 99. (1415. X. 26., ZsO V. 1156. sz.)

II. 10. Dombró (Uo. 1518. sz.)		
II. 16. Csáktornya (Uo. 1552. sz.)		
II. 27–IV. 15. Buda (Uo. 1616., 1779. sz.)		
	IV. 24. Csázma (Uo. 1801. sz.)	
IV. 30–V. 22. Buda (Uo. 1833., 1913. sz.)		
	V. 30. Csáktornya (Uo. 1933. sz.)	
VI. 11–30. Buda (Uo. 2000., 2068. sz.)		VI. 28. Bázél (Uo. 2064. sz.)
VII. 25. Buda (Uo. 2139. sz.)	VII. 5–26. Csázma (Uo. 2079., 2145. sz.)	
VII. 27–IX. 9. Buda (Uo. 2147., 2283. sz.)		
XI. 5–18. Buda (Uo. 2397., 2453. sz.)		
	XI. 26. Csázma (Uo. 2466. sz.)	
XII. 8–9. Gornec (Uo. 2495., 2501. sz.)		
1417		
I. 25. Buda (ZsO VI. 47. sz.)		
II. 6–III. 21.e. Buda (Uo. 76., 241. sz.)	II. 14. Zágráb (Uo. 100. sz.)	
		IV. 23. Konstanz (Uo. 356. sz.) ⁸²
V. 12–VIII. 6. Buda (Uo. 430., 767. sz.)		
	VIII. 23. Csázma (Uo. 827. sz.)	
IX. 13–X. 5. Buda (Uo. 917., 988. sz.)		
	X. 10. [Zágráb, Csázma?] (Uo. 1004. sz.)	

⁸² A ZsO VI. 303. sz. alatt 1417. IV. 9-i kelettel közli Kanizsai Jánosnak egy Csornán kelt Csetneki László gömöri főespereshez szóló év nélküli levelét; a levél valószínű kelete azonban 1407. IV. 7.

X. 21–XII. 21. Buda (Uo. 1029., 1270. sz.)		XII. 13. Buda (Uo. 1238-1240. sz.) XII. 18. Börzsöny (Uo. 1257. sz.)
1418		
I. 15. Zágráb (Uo. 1377. sz.)		
I. 31. Veszprém (Uo. 1447. sz.)		
II. 22. Buda (Uo. 1545. sz.)		III. 5. Esztergom (Uo. 1588. sz.)
III. 20. Buda (Uo. 1667. sz.)		
IV. 12. Buda (Uo. 1745. sz.)		
		IV. 18. Esztergom (Uo. 1778. sz.)
IV. 21. Buda (Uo. 1792. sz.)		IV. 21. Esztergom (Uo. 1794. sz.)
V. 3. Buda (Uo. 1848. sz.)		
		V. 20. Esztergom (Uo. 1934. sz.)
	VI. 2. Ivanics (Uo. 1985. sz.)	V. 30. Esztergom, meg- hal (Uo. 1968. sz.)
VI. 9–15. k. Buda (Uo. 2028., 2054. sz.)		
VII. 4–30. Buda (Uo. 2136., 2216. sz.)		
	VIII. 6-7. Dombró (Uo. 2226., 2229. sz.)	
IX. 4–12. Buda (Uo. 2311., 2348. sz.)		
X. 8. Buda (Uo. 2407. sz.)		
XI. 7-8. Buda (Uo. 2703., 2502. sz.)		
	XII. 4. Csázma (Uo. 2599. sz.)	
XII. 21. Buda (Uo. 2639. sz.)		
1419		
I. 9. Buda (ZsO VII. 30. sz.)		KIRÁLY
	I. 20. Medve vár (Uo. 55. sz.)	
II. 10. Buda (Uo. 102. sz.)		II. 5–10. Pozsony
		III. 12. Székesfehérvár

III. 16–24. Székesfehérvár (Uo. 190., 226. sz.)	III. 17. Esztergom
IV. 7. Visegrád (Uo. 276. sz.)	IV. 7. Visegrád
IV. 9. Esztergom (Uo. 289. sz.)	IV. 8–10. Esztergom

A táblázatban szereplő adatok szerint Kanizsai János érsek elutazása (1416. jan. 18.) után a nagypecsétet valaki elvitte Eberhard zágrábi püspök, főkancellárhoz. Ám az, annak ellenére, hogy látszólag a püspök és a nagypecsét tartózkodási helyei kölcsönösen kiegészítik egymást, nem maradt sokáig nála. A táblázat néhány adata alapján ugyanis egyértelmű, hogy optikai csalódással van dolgunk: Eberhard 1416. július 5–26 között Csázmán keltezett, míg a nagypecsét ugyanekkor Budán volt. 1417. február közepén Eberhard püspöki székhelyén, a nagypecsét viszont továbbra is Budán található. Mindehhez hozzátelhetjük még az uralkodó három parancslevelét,⁸³ amely alapján egyértelmű, hogy a nagypecsét továbbra is Szászi János alkancellár kezében volt. Természetesen néhányszor előfordult, hogy a nagypecsét Eberhard püspökhöz köthető helyeken tűnik fel (pl. 1416. december: Gomnec, 1418. január: Zágráb), de ebben semmi kivetnivalót nem találhatunk: érthető, hogy az alkancellár időnként felkereste hivatali főnökét. Ráadásul, mivel Szászi János egyúttal bácsi prépost is volt,⁸⁴ így időnként – elvileg – meg kellett jelennie javadalomviselése helyén, ahonnan a mondott helyek nem estek oly messze.

Mindezek után visszatérhetünk az alapkérdés megválaszolásához. A fentebbi táblázatok alapján néhány dolgot biztosan állíthatunk: 1) jelenlegi ismereteink szerint 11 alkalommal került sor a bárók parancsára, utasítására utaló kancelláriai jegyzettel ellátott oklevél kiállítására, míg további két esetben a főpapok és bárók közös utasítására történt mindez, ez utóbbi időpontokban éppenséggel „király nélküli országgyűlés” is zajlott. A „csak” a bárók döntésére hivatkozó kancelláriai jegyzettel ellátott valamennyi oklevél kibocsátási helyén, Visegrádon, illetve Budán legalább egy bárót ki lehet mutatni, hozzátevé, hogy az esetek nagy részében többen is ott tartózkodtak az adott időpontban. 2) A mondott okleveleket, hasonlóképpen mint a vikáriusi kancelláriai jegyzetet tartalmazókat, minden esetben a nagypecséttel erősítették meg, amely 1416 január közepéig Kanizsai János érsek, az egyik vikárius, majd távozása, illetve visz-

⁸³ 1417. VI. 24. (ZsO VI. 599. sz.), VII. 3. (Uo. 671. sz.) és VIII. 24. (Uo. 830. sz.)

⁸⁴ C. Tóth Norbert: A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437. Bp., 2013. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4.) 22.

száérkezése után az alkancellár, Szászi János kezelésében volt.⁸⁵ (Adataink nem elegendőek annak bizonyítására, hogy Kanizsai János időszaka alatt végig az alkancellárnál volt a nagypecsét.) 3) A vikáriusok által a király nevében kiadott oklevelekben található témák jól megfoghatóan három csoportba sorolhatóak: korábbi, alsóbbfokú hatóság ítéletének érvénytelenítése, felülvizsgálata,⁸⁶ új birtokfoglalások és hatalmaskodások kivizsgálása,⁸⁷ végül a harmadik, valakinek a védelembe fogadása.⁸⁸ Mindezek mellett egyszer kamarahaszna mentesség ügyében adtak parancsot,⁸⁹ illetve egyszer jogtalan árulefoglalás ügyében hozott ítélet végrehajtását rendelték el.⁹⁰ A másik jellemzőjük, hogy többször ugyanabban az ügyben történt újabb intézkedés,⁹¹ ez felveti egyébként annak a lehetőségét, amely szerint a kancelláriában egyszerűen rámásolták az oklevélre az előző parancson lévő kancelláriai jegyzetet. 4) A mondott kancelláriai jegyzettel ellátott okleveleken túl van néhány, amely „harmadik személy” relációjára lett kiállítva: Ozorai Pipo temesi és kamaraispán négy alkalommal, míg Pelsőci Bebek János királyi tárnokmester egyszer, Pipóval közösen vállalt felelősséget a király nevében kiállított oklevelekért. Kérdés, vajon van-e bármilyen kézzel fogható oka ennek?⁹² Ha megnézzük a szóbanforgó okleveleket, akkor a következőket mondhatjuk: Ozorai Pipo négy *relatio*ja közül egy az 1412-ben Itáliában (vele) harcoló katonák peresügyeiben (1416. ápr. 10.),⁹³ egy familiárisa,⁹⁴ Györödi Pobor István érdekében (1416. máj. 21.),⁹⁵ további kettő pedig szintén familiárisa, Csapi/Tétényi/Kapi András érdekében (1416. aug. 13., 1417. márc. 11.)⁹⁶ született. Mindegyik *relatio* tehát, úgymond, saját ügyben történt intézkedést volt hivatva igazolni. Pelsőci János tárnokmester egyetlen esetben, még pedig az előbb idézett augusztus 13-i oklevél relatoraként szerepel. Kérdés persze, hogy mennyiben valós a szerepe, mivel egy nappal korábban Vasváron

⁸⁵ Vö. Kondor M.: Királyi kúria bíróságai 423.

⁸⁶ ZsO IV. 1726. sz., VI. 166. sz.

⁸⁷ ZsO V. 928., 942., 2158. sz., VI. 156., 555., 558., 684. sz.

⁸⁸ ZsO VI. 716., 723. sz.

⁸⁹ ZsO V. 1261. sz.

⁹⁰ ZsO VI. 561. sz.

⁹¹ ZsO IV. 1726., 2189. sz., VI. 166., 719. sz.

⁹² Kondor M.: Királyi kúria bíróságai 428.

⁹³ ZsO V. 1759. sz.

⁹⁴ Vö. Zsigmond király 1419. VIII. 11-i adománylevelével (Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghegy Dezső. I–VIII. Győr, Bp., 1865–1891.) [a továbbiakban: HO] II. 212.), illetve Perényi Péter országbíró 1423. IV. 13-i perhalasztó oklevelének hátlapjára írtakkal. (ZsO X. 388. sz.)

⁹⁵ HO II. 205.

⁹⁶ ZsO V. 2200., VI. 209. sz.

adott ki oklevelet a tárnokmester (már amennyiben valóban ő volt az oklevél kibocsátója⁹⁷ – magam úgy véltem és most is így gondolom, hogy ekkor Pelsőci nem tartózkodott Budán).⁹⁸ Lényegében kijelenthető, hogy ezen oklevelek tartalma semmiben sem különbözik a többi, fentebb idézett kancelláriai jegyzettel ellátott oklevélétől.⁹⁹

Meglepő módon 1417 nyarától nemcsak a főpapok és bárók parancsára utaló kancelláriai jegyzetek, hanem a vikáriusok, illetve más személyek relációi szintén hiányoznak az oklevelekről. Mi következik mindebből, mi történhetett 1417 nyara után? Feltételesem két lehetőséget vethetünk fel: az egyik, hogy a vikáriusok saját nevükben adták ki az okleveleiket, ezért nincsen olyan királyi oklevél, amelyen szerepelne valamilyen kancelláriai jegyzet. Ennek ellentmond, hogy a vikáriusok saját nevükben alig-alig bocsátottak ki oklevelet, ráadásul azok is ezen időpont előtt keltek. Kanizsai Jánostól mindösszesen öt ilyet ismerünk: 1414. június 10-én Visegrádról adott parancsot Ilsvai Györgynek oklevelei bemutatására.¹⁰⁰ Még azon hónap végén Esztergomból küldött általános parancsot a nagyszombati polgárok érdekében.¹⁰¹ 1415. augusztus 16-án Székesfehérvárról írt levelet egy osztrák bárónak Vereskői Volfurt ellenében zajló ügyében.¹⁰² Rá két hétre, szeptember 3-án Esztergomban,¹⁰³ illetve november 17-én¹⁰⁴ kibocsátott parancsleveleiben pedig a konstanzi zsinat határozatának végrehajtására adott utasítást. 1416-ból és 1417 nagy részéből, lévén Konstanzban, érthető ezek hiánya, de 1417 novemberi¹⁰⁵ hazatérésétől 1418 május végi¹⁰⁶ haláláig csakúgy egyetlen ilyen jellegű oklevele sem ismert. Nem jobb a helyzet, ha Garai Miklós nádor királyi vikáriusként kibocsátott okleveleit vesszük számba. A számolásunk csupán egyetlen oklevélre jut: 1414. november 16-án Siklós várból írt levelet Zsigmond királynak, amelyben értesítette, hogy parancsára a Pekriek ügyében elvégezte a tanúvallatást, s közli annak eredményét.¹⁰⁷ A levelet azonban

⁹⁷ ZsO V. 2198. sz.

⁹⁸ Vö. C. Tóth N.: Tisztségviselői itin. 480.

⁹⁹ Vö. ZsO V. 208., 551. sz.

¹⁰⁰ ZsO IV. 2098. sz.

¹⁰¹ ZsO IV. 2201. sz.

¹⁰² ZsO V. 945. sz.

¹⁰³ ZsO V. 1006. sz.

¹⁰⁴ ZsO V. 1245. sz.

¹⁰⁵ 1417. XI. 22-én már itthon volt. (ZsO VI. 1144. sz.)

¹⁰⁶ 1418. V. 30-án hunyt el. (ZsO VI. 1968. sz.)

¹⁰⁷ ZsO IV. 2700. sz. (DL 100395. Az oklevél pecsételési záradéka – habár pecsételés nyoma nem látszik – „presentes litteras pendentis sigillo nostro fecimus consignari.”) – Ugyanezen a napon Visegrádon is kelt perhasztlólevél a nádor nevében (DL 92455.), amelyen kisméretű pecsét nyoma látható.

aligha a nádor küldte személyesen, hiszen Garai november 8-án Aachenben,¹⁰⁸ míg 19-én Kölnben tartózkodott.¹⁰⁹ Tehát mindezek alapján kijelenthető, hogy a vikáriusokat hiába keressük az 1417 utáni oklevelek kibocsátói mögött. A másik lehetőség, hogy 1417 nyarától Borbála királyné, akiről eddig még nem esett szó, vállalt tevékeny részt az országos ügyek intézésében.

II.

Borbála királynét az oklevelek értelemszerűen nem nevezték vikáriusnak, de ez még nem zárja ki, hogy ne vett volna részt az ügyek intézésében. Kérdés valójában az, hogy kimutatható-e tevékenysége, illetve ha igen, mekkora szerepet vállalt Zsigmond vizsgált távolléte alatt az ország irányításában. A királyné ekkori kormányzati munkában való részvételéről meglehetősen megoszlanak a vélemények: vannak szerzők (Szilágyi Loránd és Mályusz Elemér), akik nem foglalkoztak a problémával. Ugyanakkor vannak olyanok, akik szerint részleges szerepe volt a király feleségének: Bónis György szerint a királyné 1414 január elejéig,¹¹⁰ Szentpétery Imre pedig úgy vélte, hogy távolléte alatt végig Borbála helyettesítette a királyt.¹¹¹ Hasonló véleményekkel találkozunk a nemrégiben megjelent munkákban is: Jörg Hoensch és Amalie Fössel arra a megállapításra jutott, hogy Borbála már 1412-től a kormányzat élén állt és az 1414 elején ki-nevezett Kanizsai János és Garai Miklós csak segítette munkáját.¹¹² Pálosfalvi Tamás, nem részletezve bővebben elgondolását arról írt, hogy a királyné „férje távollétében részt vett az ország kormányzásában.”¹¹³ Mivel a kérdésben más-képpen, mint az oklevelek vizsgálata nélkül, dönteni nem lehet, így tekintsük át röviden, témánkra fókuszálva, hogy Borbálának milyen intézkedéseit ismerjük 1412 novembere és 1419 februárja között.

A királyné okleveleit tartalmuk alapján három témakörbe csoportosítottam: az elsőbe Borbálának a királynéi jogok és birtokok ügyében tett rendelkezéseit

¹⁰⁸ Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp., 1996. (História Könyvtár, Adattárak 5.) I. 492.

¹⁰⁹ ZsO IV. 2712. sz., relatio.

¹¹⁰ Bónis Gy.: Jogtudó értelmiség 144.

¹¹¹ Szentpétery Imre: Magyar Oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II/3.) 208.

¹¹² Jörg K. Hoensch: Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437. München, 1996. 495–496.; Amalie Fössel: Barbara von Cilli. Ihre frühen Jahre als Gemahlin Sigismunds und ungarische Königin. In: Sigismund von Luxemburg. Ein Kaiser in Europa. Tagungsband des internationalen historischen und kunsthistorischen Kongresses in Luxemburg, 8–10. Juni 2005. Ed. Michel Pauly, François Reinert. Mainz am Rhein, 2006. 104.

¹¹³ Pálosfalvi Tamás: Borbála és a Cilleiek. In: Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. Szerk. Takács Imre. Philip von Zabern, 2006. 296.

soroltam,¹¹⁴ ezeket a továbbiakban nem vizsgálom, mivel ezen esetekben természetes volt, ha intézkedett. A minket jobban érdeklő másik csoportba tartozó okleveleket a következőképpen jellemezhetjük. A legtöbb oklevele a királynénak bírósági vagy valamelyik bíróságra tartozó ügyben kelt: találunk köztük perhalasztást,¹¹⁵ vizsgálat és idézés elrendelését,¹¹⁶ valamilyen ügyben történő intézkedésre felszólítást,¹¹⁷ illetve bevallást a királyné előtt.¹¹⁸ A maradék, kisebb számú csoportot a királyné kormányzati szerepét leginkább megvilágító források alkotják, ezeket érdemes egyenként is szemügyre vennünk.

1412. december 17-én Verőcén kiadott oklevelével Borbála királyné, apja Cillei Hermann, Garai Miklós nádor Gordovai László bán fiainak, Bertalannak és Imrének, valamint más katonák és előkelők tanácsából (*nonnullorumque aliorum regni nostri militum et procerum ... consilio prematuro*) Tapsonyi Antimus fiát, János alnádort megerősítette bizonyos birtokok tulajdonában. A pereskedés azzal kezdődött, hogy Zsigmond király a magvaszakadt birtokokat Mórchidai János mester által le akart foglaltatni, de a foglalásnak Antimus fia, János ellentmondott, s ezért december 16-ra maga elé idéztette őt. Mint látható az ügyben a végső döntést már a királyné foglaltatta írásba saját neve alatt.¹¹⁹

1413. január 1-ji, szintén Verőcén kelt oklevelével a királyné kegyelemben részesített két nemest (*domina nostra Barbara regina eis gratiam fecisset et literas gratiosas exhibere possent*), akiket Garai Miklós nádor Bátmonostori Töttös László ellenében fő- és jószágvesztésre ítél és lemondott az őt illető kétharmad részéről. A felek január 20-án Siklóson Tapsonyi Antimus fia, János alnádor előtt jelentek meg először – e napon egyébként Borbála is ott tartózkodott¹²⁰ –, aki az oklevél bemutatását és az elégtétel megadását a nádor elé utalta vízkereszt nyolcadára.¹²¹

1413. május 26-i, a Csepel-szigeti királynéi kúriában kelt általános parancsában a királyné meghagyta a Pozsony megyében élő birtokos nemeseknek, hogy mivel hamarosan lejár Zsigmond király és bizonyos osztrákok között (*inter regiam maiestatem et quosdam Australes*) kötött fegyverszünet, akik, értesülései szerint, annak lejáta után azonnal támadni fognak, ezért rendeletével szigorúan (*firmissimo nostro reginali sub edicto*) meghagyja nekik, hogy álljanak készenlétben és, amint Stibor erdélyi vajda felszólítja őket, csatlakozzanak seregéhez.¹²² Pár nap múlva, június 1-jén, immáron Budáról intézett hasonló parancsot a Sopron megyei nemesekhez, akiknek szintén meghagyta, hogy Stibor vajda parancsára csatlakozzanak hozzá a király, az ő és

¹¹⁴ ZsO III. 2998-9. sz., IV. 28., 127., 1590., 1617., 2030. sz., V. 100., 835., 1312., 2381., 2387. sz., VI. 48., 105., 549., 709., 807., 1936., 2476. sz., VII. 44. sz.

¹¹⁵ ZsO III. 2951. sz., IV. 487., 1297., 1896., 2102. sz.

¹¹⁶ ZsO IV. 77., 373., 489., 682., 722., 1150., 1317-8., 1341., 1354., 1368., 1857., 2230., 2463. sz., V. 2293. sz., VI. 320. sz.

¹¹⁷ ZsO IV. 396., 531., 721., 773., 1103., 1376., 1417-8., 1445., 1462., 1897., 2415. sz., V. 1275., 2277., 2284., 2324., 2461., VI. 444., 2365. sz.

¹¹⁸ ZsO IV. 1910. sz.

¹¹⁹ *Borsa Iván*: A szenyéri uradalom Mohács előtti oklevelei. (Második, befejező közlemény) Somogy Megye Múltjából 10. (1979) 68/106. sz. (DF 236581.)

¹²⁰ *Itineraria* 171.

¹²¹ *Zichy* VI. 222-224.

¹²² ZsO IV. 653. sz. (DL 39421.)

a szent korona iránti hűséges szolgálataik kimutatására (*domino nostro regi, nobis et sacre corone fidelia servitia exhibitori*).¹²³ A mozgósítás háttérében az osztrák kézen lévő Dévény várának visszaszerzésére tett kísérlet állhatott.¹²⁴

1413. július 15-i, Budán kelt oklevelével Jahodnyiki Lőrinc magvaszakadtával királyi kézre háramlott (*ad manus regias ... devolutam*) Turóc megyei Jahodnyik nevű — a királyi joghoz tartozó — birtokot saját nevében alasztalnokmesterének, Vidastelki Pálnak és testvérének adományozta.¹²⁵ (Az oklevél igen figyelemre méltó adatokat szolgáltat Borbála királynénak a király távollétében gyakorolt jogaira.)

1413. július 18-i, szintén Budán kelt oklevelével a királyné megtiltotta, hogy az erdélyi hét százsz szék lakóit bárki is vámfizetésre kényszerítse.¹²⁶

1413. október 19-i, ugyancsak Budán levelében meghagyta Kapler Péter pozsonyi ispánnak, Szentgyörgyi Gróf Péternek, Bazini Gróf Györgynek és Miklósnak, továbbá Silstrang Erik vitányi és gesztesi várnagynak, valamint Nagyszombat város közösségének, hogy habár a pozsonyi polgárok és volt bírájuk között folyó pert a mondottak az ő ítéletére bízták, ám királynéi hivatalának érdeke úgy kívánja (*ex suscepti reginalis dignitatis officio interest*), hogy a döntést rájuk bízsa. Hozzanak hát létre közöttük egyezséget, majd annak tartalmáról tegyenek neki jelentést. Az oklevél relátora Garai Miklós nádor volt.¹²⁷

1413. december 13-án egy Pozsony városát érintő ügyben Zsigmond király nevében a nagypecsét és Kanizsai János esztergomi érsek *relatio*jára adtak ki oklevelet.¹²⁸ Ugyanakkor Borbála királyné neve alatt is kibocsátottak egy ugyanolyan szövegű parancslevelet a város vezetőihez, ennek kancelláriai jegyzete szerint az oklevelet a „királyi levél tartalma” (*ad contenta litterarum regalium*) alapján állították ki.¹²⁹ Mindkettő Budán íródott, s nagy kérdés, mi okból volt szükség a királyné neve alatt is kiadni a parancslevelet. (Az eset már-már emlékeztet a Mária királynő és Zsigmond uralkodásának elején történtekre.)¹³⁰

1414. január 31-i, Budán kiadott általános parancsával megparancsolta a főpapok, bárók, nemesek, valamint a király és saját vámszedőinek, hogy mivel a pozsonyi polgárok a korábbi királyoktól kapott szabadságaik értelmében¹³¹ vámmentességet élveznek (*ex privilegiis et indultis predecessorum regum Hungarie felicitium reminiscientiarum exempti habeantur*), és ő pozsonyi polgárait, lakosait és kereskedőit régi szabadságaikban meg akarja őrizni (*et quia nos prefatos cives, populos et mercatores nostros in huiusmodi eorum antiquis privilegiis et libertatibus illibate volumus conservare*), ezért az ország határain belül bárhol is legyenek vámjaik, ne kényszerítsék őket vámfizetésre.¹³²

¹²³ *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története. I/2. Sopron, 1923. 67.

¹²⁴ *Vö. ZsO* IV. 662. sz.

¹²⁵ *ZsO* IV. 859. sz. (DF 249678-9.)

¹²⁶ *UGDS* III. 573.

¹²⁷ *ZsO* IV. 1198. sz. (DF 239343.)

¹²⁸ *ZsO* IV. 1399. sz.

¹²⁹ *ZsO* IV. 1400. sz.

¹³⁰ *Vö. Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Bp., 1984. 28.

¹³¹ *Vö. Tringli István*: A szent királyok szabadsága. A középkori történelmi tudat és a történelem hagyományozódás sajátosságai. Századok 137. (2003) 824.

¹³² *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Cura et studio Georgii Fejér*. Tom. I–XI. Budae, 1829–1844. X/5. 522.

1414. február 5-i, szintén Budán Garai Miklós nádor és Maróti János volt bán *relatio*jára kiállított levelében a királyné meghagyta Monoszlói Csupor Pál szlavón bánnak, hogy Szobocsinai Miklóst, jóllehet egy boszniai vár a hanyagsága miatt bosnyák kézre került, de ő a vár elvesztése ügyében a döntést és az ítéletet Zsigmond királyra hagyja (*tamen quia nos factum amissionis dicti castris dispositioni domini nostri regis et deliberationi duximus reservandum*), ezért amíg a király hazatér, hagyja meg és ne zaklassa őt birtokaiban.¹³³

1414. május 6-i oklevelében a királyné saját neve (és Kanizsai János érsek *relatio*ja) alatt is kiállította, illetve megerősítette a Garai Miklós nádor részére Dévény vár elzálogosítását.¹³⁴ Az ügyben május 3-án bocsátották ki a király oklevelét, amelynek kancelláriai jegyzete (*relatio domine regine facta ex deliberatione habita cum domino Johanne archiepiscopo Strigoniensi ac aliis prelatibus et baronibus*) szerint a királyné is felelősséget vállalt annak betartására.¹³⁵

Következő három, Zsigmond királyhoz utazása előtt kiadott oklevele (1414. jún. 21. Visegrád, szept. 9. Buda és szept. 17. Ötveny)¹³⁶ közül az elsőben Pozsony várost szolgáltatta fel, hogy engedelmeskedjenek Kapler Péter pozsonyi ispánnak, a másik kettőben pedig ifjabb Stibort intette (*firmissimo nostro reginali sub edicto*) Varin, illetve Trencsén város szabadságainak tiszteletben tartására.

A királyné hazaérkezése után jelentősen megfogyatkozott az e kategóriába tartozó intézkedései száma: 1415. december 19-i, Budáról Sopron város közösségéhez küldött levele szerint ugyan korábbi parancsa értelmében azt kérte tőlük, hogy az az évi, a győri püspökségnek járó tizedet, amíg másik parancsot nem kapnak tőle, tartsák maguknál, most tehát megparancsolja (*firmissimo damus sub edicto*) nekik, hogy adják át azt Kanizsai János érseknek vagy emberének.¹³⁷ (A püspökség ekkor volt üresedésben.¹³⁸)

1416. október 6-i, Budán kelt levele szerint a királyné megtudta, hogy a király parancsa ellenére sokan vannak olyanok, akik gabonát visznek külföldre, s ezzel a drágaságot növelik itthon. Ezért megparancsolta Sopron megyének, hogy tartassák be a király rendeletét és másként, hacsak haragjukat nem akarják megérezni, ne tegyenek (*et aliud, sicuti dicti domini nostri regis et nostram gravissimas indignationes incurrere pertimescitis, non facturi in premissis*).¹³⁹

Az utolsó, e kategóriába sorolható levele 1417. március 13-ról ismert a királynénak, ebben arra kérte a Zsigmond királynál tartózkodó Kanizsai János érseket, hogy a levelét bemutató soproni polgárokat vegye pártfogásába a király előtt.¹⁴⁰

Felsorolásunk után érdemes a Borbála királyné által a fenti tárgykörben kibocsátott okleveleket évenkénti bontásban is megnéznünk, hiszen e módszerrel még közelebb juthatunk szerepének megállapításához. Időmetszeteink ha-

¹³³ ZsO IV. 1652. sz. (DL 101998.)

¹³⁴ ZsO IV. 1954. sz.

¹³⁵ ZsO IV. 1944. sz.

¹³⁶ ZsO IV. 2159., 2462., 2860. sz.

¹³⁷ Házi I/2. 99.

¹³⁸ Vö. Engel P.: Archontológia I. 71.

¹³⁹ Házi I/2. 116.

¹⁴⁰ Házi I/2. 122.

tárpontjai a vikáriusok kinevezése, Borbála elutazása és visszatérése, valamint Zsigmond király hazatérése lesznek. Ezek alapján a következőket állíthatjuk:

1412. november – 1413. december: 24 bírósági és 9 országos,

1414. január – szeptember: 8 bírósági és 5 országos,

1415. november – 1417. november: 8 bírósági és 3 országos, végül

1418. május vége – 1419. január: összesen 1 bírósági ügyben bocsátott ki oklevelet.

A számsorokra nézve minden különösebb indoklás nélkül elmondható, hogy Borbála királyné kormányzati szerepében (azaz okleveles formában is tetten látható tevékenységében) az első törés 1414 elején, a vikáriusok kinevezése után mutatható ki, amikor a királyi helyettesek hivatalba lépésük után átvették az ország ügyeinek intézését. Mivel Borbála 1414 szeptemberében távozott az országból, így hazatéréséig, 1415 novemberéig értelemszerűen nem marad(hatott) fenn tőle ilyen típusú oklevél. Mindezek után azt várnánk, hogy Borbála királyné kormányzati szerepvállalása növekszik azután, hogy a vikáriusok elhagyták az országot – összhangban azzal, amikor még nem voltak kinevezett királyi helyettesek (1412. nov. – 1413. dec.). Csak emlékeztetőül, Garai Miklós 1414 szeptemberétől 1417 májusáig, Kanizsai János pedig 1416 januárjától 1417 novemberéig tartózkodott külföldön, azaz 1416 januárjától 1417 májusáig egyik *kinevezett* vikárius sem volt itthon. Ezzel szemben ebben az időszakban Borbála királyné szerepvállalása nemcsak, hogy nem növekedett, de egyenesen csökkent. (Habár e mutató használata akár tévútra is vihetne bennünket, de érdemes itt felsorolnunk a saját, azaz királynéi jogkörében kiadott okleveleinek eloszlását is annak érdekében, hogy lássuk, nem a forráspusztulás csalfa fénye játszik velünk. Tehát a fenti időszakokat alapul véve a következő számsort kapjuk: 4,¹⁴¹ 4,¹⁴² 9¹⁴³ és 3¹⁴⁴. Látható, hogy pontosan abban az időszakban magas a saját ügyben kiadott okleveleinek száma, amikor a többi oklevélkiadványának száma lecsökkent.) Mindezek után tehát felmerül a kérdés: ha a vikáriusok távolléte alatt – ismeretlen okok miatt – nem a királyné vitte az ügyeket (avagy kormányzott) az országban, akkor ki vagy kik irányították a királyságot?

¹⁴¹ ZsO III. 2998-9. sz., IV. 28., 127. sz.

¹⁴² ZsO IV. 1590., 1617., 2030. sz., V. 100. sz.

¹⁴³ ZsO V. 1312., 2381., 2387. sz., VI. 48., 105., 549., 709., 786., 807. sz.

¹⁴⁴ ZsO VI. 1936., 2476. sz., VII. 44. sz.

III.

A helyzet megoldásának kulcsa egy, eddig nem idézett, 1416. szeptember 9-i oklevél kancelláriai jegyzetében rejtőzik: e napon az uralkodó nevében a nagypécset alatt Budán kiadott oklevéllel megparancsolták Pelsőci Bebek János tárnokmesternek, illetve helyettesének, hogy a bárók határozata értelmében (*ex deliberatione baronum nostrorum*) halassza el azt a pert, amelyet Kanizsai János esztergomi érsek indított a pozsonyi polgárok ellen két klerikus meggyilkolása ügyében.¹⁴⁵ Az oklevélszövege, illetve a nagypécset alatt a következő kancelláriai jegyzet áll: „Relatio Pauli Bisseni alias bani ac vicarii regie maiestatis.”¹⁴⁶ Forrásunk alapján tehát elmondható, hogy a királyi helyettesek külföldre távozása után helyüket a volt szlavón bán (1402–1406), Özdögei/Tornai Besenyő Pál tornai ispán (1409–1432)¹⁴⁷ vette át, aki a vikáriusok jogkörébe tartozó ügyeket intézte minden bizonnyal a nagypécsetet őrző Szászi János királyi alkancellárral¹⁴⁸ egyetemben. Az egyetlen vikáriusi címét bizonyító oklevélén túl az ország irányításában betöltött szerepét igazolja az is, hogy többször bírótársként tűnik fel a vikáriusok (ítélőmesterei) és társaik mellett,¹⁴⁹ illetve a győri püspöki szék üresedése és birtokainak lefoglalása körüli történésekben maradtak konkrét adatok.¹⁵⁰ A királyi helyettesi szerepét ugyanakkor egy másik forrás segítségével is alá tudjuk támasztani. Zsigmond király 1417. május 29-én Konstanzban Besenyő Pál és Berencsi Besenyő István korábbi királyi sáfár részére kiállított adománylevelében a királyi kegy indoklásának Pálra vonatkozó része a következőképpen hangzik: mikor az egyetemes egyház egységének és a római birodalom állapotának helyreállítása érdekében külföldre távozott, kérésére Pál bán az ország védelmére és az ügyek intézése végett Magyarországon maradt (*annotato Paulo bano ... pro ipsius regni nostri Hungarie tuitione et defensione et aliis nostris agendis per ipsum iuxta nostre maiestatis nutum expeditis in eodem regno nostro Hungarie remanente*).¹⁵¹ Vikáriussága, amelynek a kinevező oklevélét nem ismerjük, valamikor Garai Miklós nádor hazaérkezése, 1417. májusa után szünhetett meg. Mindezt indirekt módon támasztja alá az uralkodó 1417. december 22-i, Konstanzból vikáriusaihoz írott levele, amelyben csak Kanizsai és Garai neve szerepel a címzettek között.¹⁵²

¹⁴⁵ Az esetre lásd *Csukovits Enikő*: A püspöki templom ostroma. In: „Quasi liber et pictura.” Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Szerk. Kovács Gyöngyi. Bp., 2004. 117–122.

¹⁴⁶ ZsO V. 2283. sz. (DL 43341.)

¹⁴⁷ *Engel P.*: Archontológia II. 35.

¹⁴⁸ *C. Tóth N.*: Hiteleshely és különös jelenlét 416.

¹⁴⁹ 1415. II. 21. (ZsO V. 271. sz.), 1416. VII. 26. (Uo. 2144. sz.), 1417. VI. 13. (ZsO VI. 571. sz.)

¹⁵⁰ *C. Tóth N.*: Győri püspökség.

¹⁵¹ ZsO VI. 481. sz. (DL 58931.)

¹⁵² ZsO VI. 1272. sz.

IV.

Az eddig leírtak alapján a király helyettesítése 1417 nyaráig jól nyomon követhető a vikáriusoknak a király nevében a nagypécset és a felsorolt kancelláriai jegyzetek alatt, illetve Borbála királynénak pedig saját nevében kibocsátott oklevelei révén. 1417 nyara után az itthon kibocsátott oklevelekről a privilégiumok kivételével a kancelláriai jegyzetek eltűntek, ha nem tudnánk a királyi parancslevelekből, hogy Kanizsai és Garai még mindig vikáriusok,¹⁵³ akár azt is hihetnénk, hogy a király hazatért és véget ért a helyettesítése. Érdekes módon ebbéli gyanúkat – ti., hogy a helyettesítés véget ért – más oklevelek is alátámasztani látszanak: az utolsó, Zsigmond király által a vikáriusaihoz küldött parancslevel 1418. február végén kelt, és noha az uralkodó még mintegy évig külföldön maradt, egyetlen további ilyen oklevél sem hagyta el a királyi titkos alkancellár tollát. Mindezt a másik oldalról is támogatja néhány adat: Kanizsai János konstanzi tartózkodása végén – talán hazaindulása előtt –, 1417. augusztus 24-én több oklevelet is kiállított a királlyal, amelyek egyöntetűen Garai Miklós nádorhoz, Perényi Péter országbíróhoz, Pelsőci János tárnokmesterhez és Ozorai Pipo temesi és kamaraispánhoz szóltak.¹⁵⁴ Ezek közül témánk szempontjából most az a fontos, amelyben az uralkodó arra szólította fel őket, hogy amikor Kanizsai János elszámol a király országból történt távozása óta beszedett királyi jövedelmekkel, mindannyian vagy legalább ketten-hárman legyenek jelen és ellenőrizzék a számadásait, mivel ő nem lesz itthon; ha mindent rendben találnak, akkor a Szászi János alkancellárnál lévő nagypécset és saját pecsétjeik alatt adjanak erről nyugtát az érseknek.¹⁵⁵ Az érsek valóban elkészítette a számadását, s azokat 1417. december 13-án mutatta be Budán a nádornak, az országbírónak, a tárnokmesternek és Ozorai Pipónak, akik gyűrűspecstjükkel igazolták annak helyességét (az oklevél hátlapján a nagypécset nyoma alatt látható a négy zöld viaszba nyomott gyűrűspecst).¹⁵⁶ A nyugta fennmaradása felett érzett az örömnünkbe némi öröm vegyül, mivel az utókor legnagyobb bánatára a konkrét számokat nem fektették írásba, maga a számadás pedig nem került még elő. Mindezek, azaz a vikáriusokra utaló kancelláriai jegyzetek eltűnése, a nagypécset Szászi János általi használata, Kanizsai érsek elszámolása és a vikáriusokhoz szóló oklevelek elapadása azt jelentheti, hogy Kanizsai érsek a vikáriusi tisz-

¹⁵³ Kanizsaihoz szóló királyi parancs: 1417. XII. 14. (ZsO VI. 1243. sz.), 1418. II. 22. (Uo. 1542. sz.), 1418. II. 24. (Uo. 1553. sz.) – Garaihoz szóló királyi parancs: 1418. I. 3. (ZsO VI. 1336. sz.), 1418. II. 27. (Uo. 1565. sz.) – Kettőjükhez szóló: 1417. XII. 22. (ZsO VI. 1272. sz.)

¹⁵⁴ ZsO VI. 830–832., 834–836. sz.

¹⁵⁵ ZsO VI. 830. sz.

¹⁵⁶ ZsO VI. 1238. sz.

tét a mondott dátummal letette és visszavonult Esztergomba. Úgy tűnik, hogy ezzel Garai Miklós nádor is befejezettnek tekintette működését és beszüntette vikáriusi tevékenységét. Ennek okáról azonban egyelőre csak sejtéseink vannak, hiszen a király csak 1419 februárjában tért haza. Az eddig leírtak fényében úgy látom, hogy a vikáriusok tevékenységére alapvetően nem volt szükség Magyarországon. Ellentétben ugyanis a Német-római Birodalommal, ahol a vikáriusok kinevezése a birodalom működése, elsősorban az igazságszolgáltatás okán volt szükséges, és ekkor már kiforrott gyakorlatra tekintett vissza,¹⁵⁷ a Magyar Királyság berendezkedése nem igényelte. (Ezt jól jelzi, hogy Kanizsai János és Garai Miklós által saját nevükben kiadott oklevelek intitulációjában csak elvétve – öt, illetve egy esetben – jelenik vikáriusi tisztségük. Ráadásul Özdögei Besenyő Páltól egyetlen oklevél sem maradt fenn a vonatkozó időszakból.) A vikáriusokra rótt fő feladat ellátását, azaz az igazságszolgáltatást nem akadályozta a király távolléte: a királyi bíróságok, a királyi jelenlét (*presentia regia*) és a királyi különös jelenlét (*specialis presenciam regia*) működéséhez nem volt szükség a király személyes jelenlétére, mivel az előbbin évszázadok óta az országbíró (*iudex curie regie*), míg az utóbbin közel egy évtizede már Jakab ítélmester és a mindenkori kancellár/alkancellár látta el a bíraskodás feladatát.¹⁵⁸ Az egyetlen, még a király személyéhez kötődő, illetve személyét igénylő bíróság, a királyi személyes jelenlét bírósága (*personalis presentia regia*) a király külföldi tartózkodása idején – természetesen – nem működött. Az ott, korábban elindult, illetve az oda áterelt pereket egyaránt elhalasztották a király hazatérése utáni időpontra.¹⁵⁹ (A többi, a kinevezőlevélben felsorolt jogaik és kötelezettségeik közül, mint láttuk, jóformán csak az utóbbiakra találtunk példákat.)

Noha Zsigmond király az országtól való távolléte idejére 1414. január 6-i oklevelével csak Kanizsai János esztergomi érseket és Garai Miklós nádort bízta meg, mint vikáriusokat helyettesítésével, kettejük más-más időpontban történt csatlakozása az uralkodóhoz, felborította az utókor számára egyszerűnek látszó helyettesítést. Egyrészt a korábbi időszakban, azaz 1412 decemberétől a kinevezésekig Borbála királyné is tevőlegesen részt vett az ország kormányzásában. Másrészt a vikáriusok külföldi időzése alatt nem a királynét, hanem Özdögei Besenyő Pált jelölte ki a király vikáriusának (lásd az 5. táblázatot). A vikáriusok működése, amennyire utólagosan megítélhető, sikeres volt. Egyúttal azonban

¹⁵⁷ Vö. Marie-Luise Heckmann: Stellvertreter, Mit- und Ersatzherrscher. Regenten, Generalstatthalter, Kurfürsten und Reichsvikare in Regnum und Imperium vom 13. bis zum frühen 15. Jahrhundert I–II. Warendorf, 2002. 329–650.; Kondor M.: Absente rege.

¹⁵⁸ C. Tóth N.: Hiteleshely és különös jelenlét 416., 420–421.

¹⁵⁹ Kondor M.: Királyi kúria bíróságai 408.

az is kijelenthető: az idő előrehaladtával egyértelművé vált az uralkodó, illetve a királyi helyettesek számára is, hogy a birodalmi mintára megszervezett helyettesítésre Magyarországon nincsen szükség, sőt, teljesen idegen a magyar viszonyoktól. Mindezt jól mutatja, hogy – amint arra fentebb már utaltam – nincsen önálló vikáriusi oklevélkiadás, intézkedéseiket sohasem saját tisztségükből adódóan közlik a címzettekkel, függő viszonyuk pedig éppen ettől szembetűnő: okleveleiket a király nevében és nagypecsétje alatt adták ki. Röviden tehát személyükben nem rendelkeztek önálló jogkörökkel és hatalommal – ez az ami megkülönbözteti őket egyrészt a birodalmi vikáriusi, másrészt a későbbi, Jagelló-kori királyi helytartói tisztség viselőitől.

5. táblázat A király helyettesei 1412–1419 között

Borbála királyné	1412. november – 1414. szeptember ¹⁶⁰
Kanizsai János érsek, vikárius	1414. január ¹⁶¹ – 1416. január ¹⁶² 1417. november ¹⁶³ – 1418. május 30. ¹⁶⁴
Garai Miklós nádor, vikárius	1414. január ¹⁶⁵ – szeptember ¹⁶⁶ 1417. június ¹⁶⁷ – 1419. február ¹⁶⁸
Özdögei Besenyő Pál vikárius	1416. január – 1417. május ¹⁶⁹

¹⁶⁰ Elutazása Zsigmond után. (Itineraria 172., IX. 17-én a Győr megyei Öttevénynél járt.)

¹⁶¹ Kinevezése.

¹⁶² Kondor M.: Királyi kúria bíróságai 433–435.

¹⁶³ 1417. VIII. 29-én még Konstanzban volt (ZsO VI. 852. sz.), XI. 22-én (Uo. 1144. sz.) már itthon van.

¹⁶⁴ A halála napja. (ZsO VI. 1968. sz.) – A mondott időszakban már valószínűleg csak névlegesen!

¹⁶⁵ Kinevezése.

¹⁶⁶ 1414. szeptemberében Borbála királynét Zsigmondhoz kíséri. (Szilágyi L.: Unió 177.)

¹⁶⁷ 1417. VI. 15. Buda, mint relator. (ZsO VI. 583. sz.)

¹⁶⁸ Zsigmond hazatérése. (Itineraria 103.)

¹⁶⁹ Kinevezőlevele nem ismert, vö. a fentebb leírtakkal, illetve a következő oklevelekkel: 1416. IX. 9. (ZsO V. 2283. sz.), 1417. V. 29. (ZsO VI. 481. sz.) és 1417. XII. 22. (ZsO VI. 1272. sz.)

